

Əmirxan Xəlilov

DÜNYA ƏDƏBİYYATI

(Mühazirələr, ədəbi oçerk və portretlər)

Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti

VII cild

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
tərəfindən təsdiq edilmişdir (əmr №1232,
07 iyul 2011-ci il)*

BAKI – 2013

Elmi redaktoru: Qorxmaz Quliyev – professor

Rəyçilər:

Nizami Cəfərov – AMEA-nın müxbir üzvü
Teymur Kərimli – AMEA-nın müxbir üzvü
Məmməd Qocayev – professor
Asif Hacıyev – professor

8(09)
X 48

Əmirxan Xəlilov

Dünya ədəbiyyatı

Bakı, “Bilik” nəşriyyatı, 2013, 472 səhifə

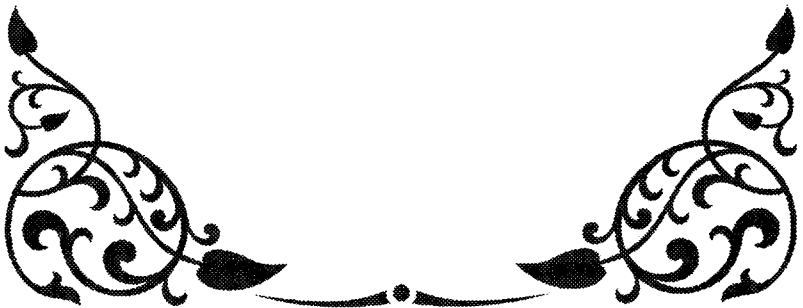
Yeddi cildən ibarət olacaq “Dünya ədəbiyyatı” dərs vəsaiti bütün ali məktəblərin humanitar fakültələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kitab müasir ədəbi-estetik prinsiplər nəzərə alınmaqla ortaya çıxmışdır. Dərs vəsaitinin IV, V, VI və VII cildləri Qərbi ədəbiyyatının ən görkəmli şair və ədiblərini əhatə edir. Kitabın I, II, III cildlərində isə Antik dövr, XVII-XVIII əsr və XIX əsrin ədəbi şəxsiyyətləri barədə очерк və portretlər verilmişdir. Bütün очеркlər və portretlər çağdaş ədəbi aspektdə götürülmüş və təhlil edilmişdir. Hər kitabın ayrı-ayrı hissələrində Avropa ədəbiyyatı ilə yanaşı rus ədəbiyyatına da yer ayrılmışdır. Dərs vəsaiti tələbələr və kütləvi oxucular üçündür.

D $\frac{525000 - 224}{274 - 09}$ M

“Bilik” nəşriyyatı, 2013

I HİSSƏ
XX ƏSR QƏRB
ƏDƏBİYYATI

ÖN SÖZ

İstər ali və ya orta məktəb olsun, məqsəd birdir – tələbə və şagirdə yüksək bilik verməli, onun ahəngdar inkişafı və mənəvi zənginliyi üçün hər şeyi etməlisən. Müəllim özünü yalnız bu zaman rahat və qüdrətli saya bilər. Belə olduqda əsl fəxarət hissi keçirər, yetişdirmələri sayəsində əbədiyaşarlıq qazanar. Bunun üçün dərs vəsaitinin rolu da danılmazdır. Yeddi cilddən ibarət “Dünya ədəbiyyatı” dərs vəsaiti də məhz bu zərurətdən doğdu. Bu kitabdakı məlumatlar, rəqəmlər, faktlar, ədəbi materiallar – məktublər, gündəliklər, esse və xatirələr, mütəxəssis qeydləri, tənqidçi, nəzəriyyəçi mülahizələri və s. – bütün bunlar mövcud dərs vəsaitinin mahiyyətini təşkil edir. Bunlara istinad etməklə yeni, mükəmməl, uzunömürlü dərslik yaratmaq mümkündür. Zənnimizcə, bu məqsədə xeyli dərəcədə yaxınlaşmışıq, bəlkə də bir addım qalıb. Yəqin ki, sabahda, birisi gündə bu da öz həllini tapar. Allahın səbri və qüdrəti böyükdür...

Bu, bir həqiqətdir ki, sözə gəlin bəzəyi vurmaq, sözü Tovus gözəlliyində təqdim etmək daha çox Şərqə məxsusdur. Doğrudan da əsl mədəniyyət, əxlaq-ürfan, təlim-tərbiyə bir günəş kimi şərqdən boy göstərmiş, bütün dünyaya yayılmış, nur-ışığı paylamışdır.

Müqəddəs kitabların – Tövrət, İncil, Avesta, Mahabharata, Qurani-Kərim, həmçinin İbn-Sina, Əl Fərabî, Konfutsi, Biruni, Firdovsi, Xəyyam, Məhsəti, Nizami, Xaqani, Nəsimi, Tusi, Sədi, Hafız, Cami, Rumi, Füzuli, Nəvai, Xətai, Vaqif, Mirzə Fətəli, Sabir, Hadi, Cavid, Vurğun kimi dahi söz ustalarının da şərq hadisəsi olduqlarını xatırlamaq heç şübhəsiz ki, hər kəsdə yalnız fəxarət doğura bilər. Lakin şairin, sözün, sənətin qədri bilinməyən vaxtlar da çox olub (bu, indiki zamanda, təəssüf ki, daha artıq hiss olunur – Ə.X.). Xaqanidən, Nizamidən, Füzulidən, Şəhriyardan, Səməd Mənsurdan üzü bəri yazılmış əsərlərdən xeyli misallar da gətirmək olar. Lakin təfsilata o qədər də ehtiyac duyulmur. XX əsrin bəxtikəm şairimizin – S.Mənsurun şeirindən ikicə beyti xatırlamaq bəlkə də yerinə düşər:

*Uyma, ey dil, xalqda yoxdur sədaqət rəngdir
Məscidi-meyxanə rəng, eşqü-ibadət rəngdir,
Mey riyə, məşnə qəşş, hüsnü-vəcahət rəngdir.
Rəngdir hər dürlü matəm, hər məsərrət rəngdir,
Anla, ey əbnayi-xilqət, cümlə xilqət rəngdir...*

Görkəmli şairin “Həpsi rəngdir” şeirindəki bu misralar dünyanın, insanların ədalətdən, həqiqətdən, ləyaqətdən nə qədər uzaq düşməsinə böyük ürək ağrısı ilə hiss etdirməkdədir. Hiylə, yalan, riyə, saxtakarlıq, nadanlıq kimi qeyri-insani münasibət və xüsusiyyətlər şairin tənqid, ifşa hədəfləridir. Qəzəb və ürək yanğılarını bundan da artıq sərrast ifadə etmək qeyri-mümkündür. Bunları biz heç də gəlişigözəl deməkdik. Şərq şeir-sənət məsələsində həmişə öyrədəndir. Qərb isə görüb-götürməkdə pərgar olub. Sabahı, gələcəyi düşünərək daima irəliyə can atmışdır. Daha şərq kimi yox ki, “bir addım irəli atmaq istərkən, iki addım geriye düşsən”. Heç təsadüfi deyil ki, Şərqdən aldığı dərs hesabına və özlərinin səyi, bacarığı sayəsində Qərb çox sahədə, habelə bədii yaradıcılıq sahəsində geniş üfüqlər fəth etmiş, intibaha yol açmışlar. Baxmayaraq ki, Azərbaycan, fars, çin, hind mədəniyyəti intibaha

qat-qat əvvəllər gəlib çıxmış, bu dövrün, xüsusən XI-XII əsrin qüdrətli əsərlərini yaratmışlar. Vaqif də daxil olmaqla Orta əsrlər ədəbiyyatı da şeirin – sənətin fəvqündə dayanıbilməmişdir. Zənnimizcə, poeziya nə qədər şərqi hadisəsi olsa da, Avropa, heç şübhəsiz, nəsrin, xüsusən də roman janrının geniş vüsət tapması ilə öyünə bilər və bu, belədir (təkcə Fransanı düşünmək kifayətdir – Ə.X.).

Əsl mətləbə gəldikdə deməliyik ki, indi həqiqətən də “dünya çox kiçilib”. Əlini hara atsan gedib çatmalıdır. Nyu-Yorku, Parisi, Londonu, Venetsiyanı, Madridi, Sidneyi, İstanbulu, Təbrizi görmək indi bir problem deyil. Yetər ki, istəyin olsun. Şeir-sənət, ədəbiyyat da belədir. Bütün xalqların ədəbiyyatı XXI əsrin astanasında bir-birinə çox yaxınlaşmışdır. Əlbəttə, bu məsələdə gediş-gəlişlər, ədəbi məclislər, konfranslardan, simpoziumlardan başqa bədii tərcümənin geniş intişar tapması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu sonuncunun – tərcümənin sayəsində biz dünya ədəbiyyatından daha çox hali oluruz. Azərbaycanda “*Bədii tərcümə mərkəzi*”, “*Şərq-Qərb*”, “*Kitab aləmi*”, “*Qanun*” və s. nəşriyyatları bu sahədə əvəzsiz işlər görür. Dünya ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələri ilə məhz bu nəşrlər vasitəsilə tanış oluruz.

İndi şübhəsiz ki, nə Şərq əvvəlki Şərq, nə Qərb əvvəlki Qərbdir. Doğrudur, hərə öz simasını, maliyyətini qoruyub saxlamaqdadır. Lakin qarşılıqlı yaxınlaşma, anlaşma, xeyli dərəcədə artıbdır. Aralarında bölünəsi ciddi bir şey qalmamışdır. Bəlkə də həyatın, mənəviyyatın “dialektikası”dır ki, indi barışmaz ziddiyyətlər “sülhlə” əvəz olunmuşdur. Biri digərini qəbul etmək meyilləri, görüb-götürmək, duyub-qiymətləndirmək cəhdləri daha real və ədalətli şəkildə almışdır. Xüsusən bədii ədəbiyyatda tərcümənin rolu geniş vüsət əldə etməkdədir. Nəinki XX əsr, habelə XXI əsrin özü də qarşılıqlı öyrənilməkdə və qavranılmaqdadır.

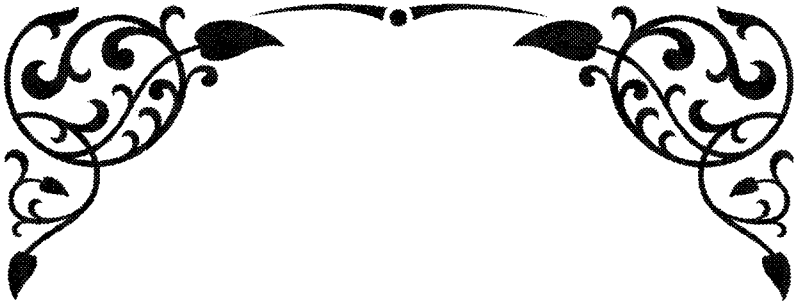
Azərbaycanda tez-tez yeni antologiyaların, yeni bədii nəşrlərin meydana gəlməsi dediklərimizi sübut edir.

“Müasir dünya ədəbiyyatından” seriyası ilə nəşr olunan hekayələr, povestlər, esselər, dramlar, romanlar Azərbaycan oxucularının istifadəsinə verilmişdir. Bu sahədə “Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi”nin, “Azərbaycan”, “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin, “Xəzər”in, “Qanun” və s. nəşriyyatların müstəsna mövqeyini xüsusi qeyd etməyi vacib bilirik.

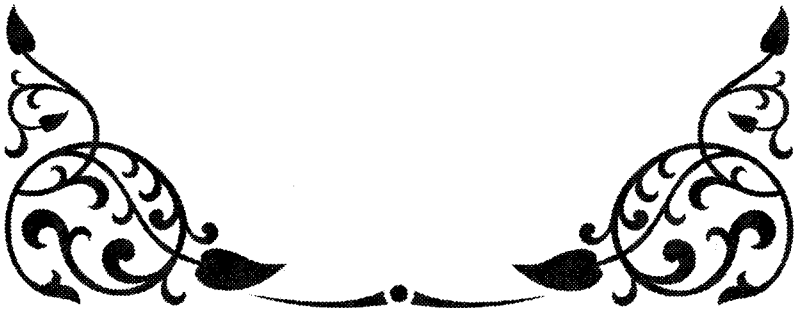
Kamal Abdullanın, Rüstəm Kamalın, Ramiz Duyğunun, Səlim Babullaoglunun, Tehran Əlişanoğlunun, Afaq Məsudun, Anarın, Çingiz Əlioğlunun, Ramiz Rövsənin, Rəşad Məcidin, Qorxmaz Quliyevin, Cəlil Nağıyevin, Asif Hacılinın, Hamlet Qocanın, Etibar Əliyevin, Yaşarın, Saday Budaqlının və başqalarının əvəzsiz xidmətləri olmuşdur.

Aydın məsələdir ki, indi yazıb-yaradan görkəmli Qərb yazıçılarının hamısını əhatə etmək müşkül məsələdir. Qarşıya belə bir məqsəd də qoyulmamışdır. Bizim dediklərimiz, yazdıqlarımız dəryadan damla nisbətindədir. Çalışmışıq ki, XX-XXI əsrin ən görkəmli, ən çox oxunan şair-ədəblərinin yalnız kiçik bir qismi barədə təsəvvür yaradaq. Amerika, yaponiya, fransız, ingilis, alman, italyan, ispan və s. xalqların ən say-seçmə ədəbi şəxsiyyətlərinin yaradıcılıqları barədə qısa bilgi verək. Yəni müasir oxucunun, tələbənin məlumatı olsun ki, kim kimdir? Hansı şair, ədib, dramaturq, tənqidçi, nəzəriyyəçi özünü dünya miqyasında tanıda bilmişdir? Şərqə münasibətləri necədir, Azərbaycanı nə dərəcədə tanıyırlar? Şəxsi və ya yaradıcılıq münasibətləri mövcuddurmu? Qarşılıqlı təsir məsələləri barədə danışmağa əsas varmı?!

Bunlar barədə düşünməyə dəyər və bu, gələcək tədqiqatların, dərslik və dərs vəsaitlərinin başlıca mövzusu olacaqdır. İndilikdə isə bunu deməyi vacib bilirik ki, Dünya ədəbiyyatının bütün mərhələlərini, hər dövrün səciyyəvi cəhətlərini tam açıb göstərmək imkan xaricindədir və neçə illər lazımdır ki, bütün bunları ümumiləşdirib geniş və mükəmməl bir vəsait yarada biləsən. Şübhəsiz ki, bu da *Sabahın* işidir.

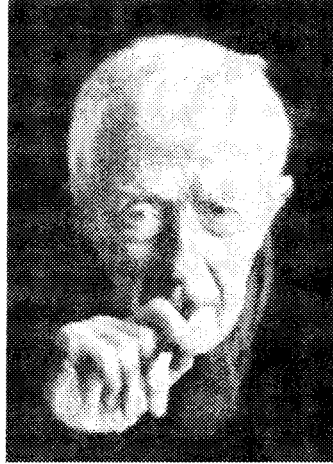

AMERİKA
ƏDƏBİYYATINDAN

POL FREDERİK BOULZ
(1910 - 1999)

Amerikada doğulub boya-başa çatan Boulz ailədə yeganə uşaq olmuşdur. Ədəbiyyat aləminə 18 yaşından etibarən gəlmiş, kiçik-həcmli hekayələri ilə diqqəti cəlb etmişdir. Amerikanı, Avropanı, Şimali Afrikanı, Meksikanı çox gəncikən gəzib-dolaşan, incəsənətin bütün növləri ilə yaxından maraqlanan bir şəxsiyyət kimi tanınmışdır. 1937-ci ildə o, Ceyn Ayer ilə tanış olmuş, növbəti ildə evlənmişlər. Bu birgə yaşayış il-

yarım çəkmişdir. Bundan sonra Ceyn öz əvvəlki sevgilisinin yanına qayıtmışdır. Lakin aralarında olan dostluq münasibəti uzun müddət davam etmişdir. Gənc yazıçı öz romanlarında Şimali Marokko və Əlcəzair barədə, habelə Ceyn barədə ətraflı söhbət açmışdır. Ceyn də Boulz kimi ədəbi yaradıcılıqla ciddi maraqlanmışdır. İlk əsərlərini, həmçinin İkinci dünya müharibəsindən sonra yazdığı romanlarını geniş oxucu kütləsinin nəzərinə çatdırır. 1948-ci ildən etibarən o, öz ərinin yanına qayıdır. Onlar bu dövrdə görkəmli yazıçılarla (Trumen Kapot, Tennesi Uilyam və Qor Vidal) tanış olurlar. Bu illərdə Boulz özünün ən görkəmli əsəri olan “Səma altında” (1949) yazır. Həmin əsərlə əlaqədar italyan rejissoru eyniadlı film çəkir. O dövrlükü “Taym” jurnalı da həmin əsəri XX əsrin görkəmli romanları sırasında qeyd edir.

1957-ci ildə Ceyn ciddi xəstələnir. Əri ona nə qədər qulluq göstərsə də 1973-cü ildə Malaqada vəfat edir. Bu mərhələdə

Pol Boulz bir sıra hekayə və romanlar da yazır. O cümlədən “Elm evi”, “Gecəyarısı” və s.-ni buna misal göstərmək olar. Yazıçı Marokko modernist yazıçılarını müdafiə edir və onlar barədə müsbət fikirlər söyləyir. Ən çox isə Məhəmməd Şükri və Məhəmməd Zefzaf barədə mülahizələri ilə diqqəti cəlb etmişdir. Təsadüfi deyildir ki, yazıçı sonralar Məhəmməd Şükriyə “Yavan çörək” əsərini ingilis dilinə tərcümə edərək çap etdirir (1973). O, həmçinin rusəsilli İsveçrənin qadın yazıçısı İzabel Eberxard və Qvatemala nasiri Rodriqo Reyin əsərlərini ingilis dilinə çevirir.

Pol Boulz 1999-cu ilnoyabrın 18-də 88 yaşında vəfat edir və Nyu-Yorkda dəfn edilir. Həmin il noyabrın 21-i isə Nyu-Yorkda 99-cu ilin “Emmi” mükafatının təqdim etmə mərasimi baş tutmuşdur. Mükafatın laueratlarından biri isə Boulz haqqında, onun dostu Cennifer Beyçvol tərəfindən çəkilmiş film olmuşdu. Cennifer onun haqqında deyir: Boulz özündə XX əsri təcəssüm etmişdir və 2000-ci ilə addımlamaq onun üçün tamamilə mənasız gələcəkdi.

* * *

“Gözəgörünməz müşahidəçi” – Kristofer Soyər – Luçano-nun, Pol Boulz haqqında yazdığı kitabın adıdır. O bir qədər iddialı görünsə də, müəllifin Boulzun uşaqlığındakı psixoloji travmaları haqqında təsbitləri tam olaraq özünü doğruldur. Uşaqlığında rəhmsiz despot, hətta sadist olan atasının onunla davranışları, eskapizmə (şəxsiyyətin realıqdan çıxıb illuziya və fantaziya dünyasına meyl etməsi) xas cəhət kimi onun şəxsiyyətində “gözəgörünməz müşahidəçi” mövqeyini müəyyən etmişdir. Soyər-Luçano, Boulzun “Donmuş sahə” hekayəsini (balaca oğlan canavarın gəlib atasını parçalamağını arzulayır) avtobiografik hesab edir. Boulz həmişə, atasının təbirincə “artistlik” peşəsi olan bəstəkarlığı seçdiyinə görə

vicdan əzabı keçirirdi. Ancaq Boulzun özü olmasa da, tələbəsi Aron Kolland musiqidə görünməmiş uğurlar qazandı. Boulzun ilk qələm təcrübəsi sürrealizmə əsaslanan “avtomatik şeirlər” idi. Qertruda Stayn ona dedi ki, ondan şair olmayacaq və Boulz onunla razılaşdı. Pol Boulzun 60 yaşlarında, Mərakeşə gedib çıxmasının hekayəti də Qertruda Staynın adı ilə bağlıdır. Yazıcının özünün dediyinə görə, bir dəfə Stayn amiranə tərzdə ona demişdir: “Siz Tanjerə getməlisiniz”. O heç bu şəhərin harada yerləşdiyini də bilmirdi, amma itaət edib, dinməz-söyləməz əmri yerinə yetirmək üçün ora yollanmağa qərar verdi. O, 16 il ərzində peşəkar yazıçı olan arvadı Ceyn Boulzla birlikdə Hindistana, Meksikaya, Fransaya səyahət edir. Sonda isə Mərakeşə qayıdıb, Tanjer şəhərində məskunlaşır.

Boulz yazırdı: “Turistin səyyahdan fərqi ondadır ki, turist hara isə gəlib çatan kimi çemodanlarını yığıb səbirsizliklə evə dönməyi gözləyir. Böyük səyyah isə yeni bir yerə gəlib çıxanda, nəzərlərini daha da uzaqlara yönəldir. Böyük səyyah üçün bitiş nöqtəsi yoxdur”.

Deyilənə görə əvvəlcə Boulz sənətkar statusunun çox yüksək olduğu Fransada məskunlaşmaq istəyirmiş. Ancaq son nəticədə heç kim üçün önəmi olmayan Mərakeşə gəlib çıxır. Ölümündən bir neçə gün öncə, yazıcını görməyə gedən qadın pərəstişkarlarından biri danışır ki, onu gətirən ərəb taksi sürücüsü heyrət içərisində ondan, amerikalı qadının belə kasıb məhəlləyə nə üçün gəldiyini soruşubmuş. Boulzun həmişə əlinə yaxşı yaşamaq üçün pul gəlməsinə baxmayaraq, o heç vaxt varlı olmayıb. Axı, Mərakeşdə yaşamaq çox ucuz başa gəlir. Ancaq, o kaloniya dövrünün davamçıları olan avropalılar və amerikalılar kimi yerli kasıb həyatın fonunda öz zənginliyini gözə soxmaq istəmirdi. Əksinə o peyzaja qarışmaq, onun bir parçasına çevrilmək istəyirdi.

Tanjer heyrətamiz şəhərdir. Burada avropa, müsəlman və afrika mədəniyyətinə rast gəlmək mümkündür. Belə bir kaos şəraitində şəxsiyyətin əsas cəhətlərini qoruyub saxlamaq mümkün deyil, ancaq şəxsiyyəti boğmaq, dəyişikliklərə açıq saxlamaq lazımdır. Lap başından bəri anonimlik, qərblilik Boulzun çox xoşuna gəlirdi. Cenifer Beyçvolun fikrincə isə, onun Mərakeşi seçməyinə daha bir səbəb vardı. “O Mərakeş gələndə, orada tamamilə primitiv, maşınısız, telefonsuz və qərb cəmiyyətinin bütün “tələlərindən” azad bir həyat mövcud idi. Bu onun xoşuna gəlmişdi. Fikrimcə, sivilizasiyadan qaçmaq ideyası onun xoşuna gəlirdi. O kütləvi amerikan mədəniyyətini qətiyyətlə rədd edirdi. Uğur haqqında təsəvvürlər, maddiyyətçilik, şöhrətpərəstlik onu heç cəlb etmirdi. Həmçinin fikrimcə Mərakeş 30-40-cı illərdəki kimi saxlanılıbsaydı o bundan olduqca xoşbəxt olardı. O məhz həmin illərdə buraya gəlmiş və zamanın içində qeyb olmuş bir cəmiyyətlə qarşılaşmışdı... O, Qertruda Stayn, Truman Kapote, Tenessi Uilams, Qor Vidal kimi yazıçıların nəslindən idi, həmçinin daha sonralar yaşamış yazıçılar Qinzberq, Berrouz, Kerauk da onlarla eyni ənənəni daşıyırdı. Adları sadalananlar hamısı zaman-zaman Mərakeş gəlmişlər və Boulz onlar üçün bir növ xaç atası rolunu oynamışdır”.

Onun nəyə görə yaşamaq üçün Hindistanı yaxud da İstanbulu deyil, Mərakeşi seçməsi hələ də sirr olaraq qalır. Əlbəttə, burada Məğribin mistika ilə dolğun həyatın da rolu var, bura elə yerdir ki, daim arxanca bir kölgənin gəzişdiyini hiss edirsən. Uilyam Berrouz həyatının son illərində gündəliyində Boulz haqqında yazırdı: “Polun ətrafında heç bir foto lentinə özünü göstərməyən nəhs bir zülmət hökm sürürdü. O elə bir həyat, elə bir yaşayış yeri axtarırdı ki, daxilindəki zülmətlə, xaricindəki zülməti bir-biri ilə tarazlaşdıra bilsin”.

Hər halda, ərəbcə gözəl bilən Boulzun kənar müşahidəçi mövqeyi onun əcnəbilər üçün tamamilə bağlı olan bir mühitdə yaşamasına imkan verirdi. O həşiş çəkən mərakeşlilərin danışdığı rəvayətləri yazıya alan ilk avropalıdır. Belə məclislər “həzzin tarixi” adlandırılan qədim Mərakeş ayinində danışılırdı. Qəlyanlarla təhciz olunmuş adamlar kafedə yığışb, həşişin yaratdığı trans vəziyyətində görmələrini danışirdilər. “Həyətdə yüz dəvə” adlı toplusunun ön sözündə Boulz mərakeş şifahi ədəbiyyatı haqqında yazır: “Həşiş çəkənlər iki dünya haqqında danışrlar, onlardan biri təbiətin dəyişilməz qanunlarına tabedirsə, o birisi insanın öz gerçəkliyini aşkarlamasından doğur. Tiryək, fiziki aləmin mahiyyətini elə dəyişdirir ki, o tamamilə tiryəkçəkənin istəklərinə uyğun qurulsun”.

60-cı illərdə, Boulz gerçəkliyin ikiləşməsi prinsipini tədqiq edərək, dörd hekayədən ibarət silsilə yazmağa başladı. Bu hekayələrdə süjet xətti qarşılıqlı ziddiyyət təşkil edən elementlərdən ibarətdir. Sürətlər bir-biri ilə səsleşmir, vahid süjet xətti yoxdur. O, sadəcə mərakeşlilərin narkotikeyoriyasında danışdıqları rəvayətləri mozaik şəkildə birləşdirmişdi. Boulzun ərəb aləmində riskli folkloristik tədqiqatları əsasında ortaya çıxan “Uzaq təsadüf hekayəsi də onun bütün əsərlərindəki kimi qaranlıq ironiya ilə işlənilib. Bu hekayə Mərakeşdə ərəb dialektlərini öyrənən amerikalı linqvistik professorundan bəhs edir. Sadəlövh professor qul alverçisinə əsir düşür və alverçi onu yarmarkalarda xalqı əyləndirmək üçün istifadə edir. Xalqı əyləndirən professor, insan sifətindən çıxır, hürür, tullanıb-düşür, iyrenc bir məxluqa çevrilir. Ola bilsin, bu hekayə yazıcının özünün dərinliyində olan “sivil dünyadan” qaçmaq istəyinə tutulmuş güzgü effekti, taleyin metaforasıdır. Axı, onun bütün dostları, alim mənəsbində olan adamlar – Qinzberq, Keruak, hətta Berrouz da, heç

olmasa səslərini eşitdirmək üçün hürməli, tullanıb-düşməli və iyrənc məxluqlara çevrilməliydilər.

Bu mütəmadi ikiləşmə, Boulzun sosial əhatəsinə, Tanjerdəki ədəbi çevrəsinə də təsirsiz ötüşmürdü. Məsəlçün, Mərakeş yazıçısı Ömər Munir deyirdi ki, Boulz ilk növbədə amerikalı olduğu üçün məşurlaşdı, o ərəb olsaydı heç kim tərəfindən tanınmayacaqdı. Lakin o daha sonra əlavə edir: “Boulz bizi mərakeşin şifahi xalq ədəbiyyatı ilə tanış etdi, halbuki bunu heç bir mərakeş yazıçısı etməmişdi. Onun Tanjerdə yaşaması şəhərin tanınması və Mərakeşə turist cəlb edilməsi baxımından çox böyük rol oynadı. Onun dünyasını dəyişməsi biz mərakeş yazıçıları üçün böyük itki oldu, biz həmişə bütün mərakeşlilər, mərakeş intilgensiyası, xüsusilə tanjerlilər olaraq onu xatırlayacağıq. O bizdən birisi idi, əsl tanjerliydi, onun burada çoxlu sayda dostları vardı, məsəlçün Məhəmməd Şükrü ilə onlar ayrılmaz dostlar idilər. Bir çox mərakeş yazıçısı məxsusən onunla görüşmək üçün Tanjerə gəlirdilər. Fikrimcə o axırıncı böyük səyyah-yazıçılardan birisi idi”.

Ömər Munirin dediklərini, Bernardo Bertaluççi də təsdiqləyirdi: “Pol böyük səyyah idi. Onun kitablarının ən mühüm cəhəti, məsəlçün elə “Səmanın himayəsi altında” romanında daima hərəkət etmək ehtiyacı, səyahət təşnəsi əsas xətt kimi əks olunur. Burada başlıca olaraq iki motiv var, bir tərəfdən özün-öz içində sevmədiklərindən bacardıqca uzaqlara getmək istəyi. Digər tərəfdən yeni torpaqlar kəşf etmək ehtirası”.

Sənətsünas Viktor Tupikin tədqiqatlarının birində psixanalitik əsası olan, maraqlı bir hipotez irəli sürmüşdür ki, səyahət ehtirası ölümdən qaçmaq cəhdi ilə bağlıdır. Ölüm evə gəlir, ev sahibini tapa bilmir, o harasa gedib, onun yeri məlum deyil. Tənqidçilər tez-tez Boulzun “Zərif qənimət” hekayəsindən bəhs edirlər, burada baş qəhrəman olan ərəb oğlanın axtalanması və zorlanması səhnəsi hissiyatlı oxucuları dəh-

şətə salır. Boulzun bioqrafiyasını yazan Kristofer Soyer-Luçano vurğulayırdı ki, bu hekayə, Boulzun bütün yazılarında olduğu kimi, zorakılıq mövzusunun qabardılması ilə fərqlənir, hətta lirik təhkiyə qaydalarına belə uymur. Soyer-Luçano, Boulz və L.F.Selini müqayisə edir, onların hər ikisini insanlığa qərəzli, ikrah dolu, yad münasibət birləşdirir. Lakin Selini romantik hesab etsək, onda Boulzu ancaq fotoqraf saya bilərik.

Boulzun qəhrəmanlarının davranış motivləri nə onların özlərinə, nə də oxuculara aydın deyil. Haqlı olaraq, onu yeganə amerikan ekzistensialisti hesab edirlər. Boulz deyirdi ki, “Səmanın himayəsi altında” romanında dörd baş qəhrəman var, onlardan üçü insan, dördüncüsü isə səhradır. Həm də, səhra sonda qələbə çalan baş qəhrəmandır. Burda insan özündən kənara çıxıb, peyzaja qarışır.

Yeri gəlmişkən Boulz həqiqətən də fotoqraf idi, təkcə simvolik mənada deyil, hərfi mənada da onun fotoqrafiya ilə dərin bağları vardı. Onun mərakeş fotolarından ibarət bir neçə albomu dərc olunmuşdu.

Boulzun təkcə ədəbi tərz deyil, həyatı da qəribə, izaholunmaz, anlaşılmaz məqamlarla dolu idi. O alovlu üsyançı idi, ancaq onun üsyanı hər cür sosiallığı məhv etməklə hədudlandırdı, bu xalis inzivaya çəkilmə idi.

Cenifer Beyçvol xatırlayır: “O Amerikani ona görə rədd etməmişdi ki, Heminquey kimi ekspatriant (ölkəsini könüllü tərk etmiş adam – N.H.) obrazı yaradıb, sərhəddən kənarda da amerikalı olaraq qalsın və hər dəfə vətəninə qayıdaraq başına gələn macəraları yazsın. Boulz bilərəkdən kölgələrə qarışmışdı. O musiqini özbaşına öyrənmiş və gözəl bəstəkar kimi tanınmışdı. O uğurlu musiqiçi karyerası qura bilirdi, lakin yazıçı olmağı seçmişdi. Onun yazıçı karyerası da çox uğurlu idi. Lakin, onun içindən yazmaq gəlməyəndə yazmırdı. Mə-

lum olur ki, onun ədəbiyyatda hansısa hədəfə çatmaq istəyi də yox idi, bu mənim xoşuma gəlir, çünki bu “amerikan ideali” adlanan şeyə olduqca ziddir. Şəxsi həyatında da onu üsyankar hesab etmək olar. Onun Ceyn Boulzla nigahı böyük ədəbi ittifaqlardan biridir. Onlar tanış olanda Ceyn lezbiyan idi, Pol isə ən azından biseksuallığa meyilli idi. Onların ümumi seksual həyatları olmasa da, axıra kimi ayrılmadan, birbirlərinə qarşı vəfalı qaldılar. O sonuncu gününə qədər Ceynin qeydinə qaldı və Ceyn ölümdən qabaq ağrılar keçirərkən Boulz onu bir an belə tək buraxmadı. Onların birliyi tamamilə üsyankar, ağlagəlməz, təkrarsız bir münasibət idi. O böyük miqyaslı yenilikçi idi və buna olduqca təvazökar yanaşırdı ki, bəzən öz nailiyyətlərini ələ də sala bilirdi. Məncə bu çox gözəl cəhətdir”...

Dünyada Boulzu hər şeydən əvvəl Bernardo Bertaluççinin “Səmanın himayəsi altında” romanı əsasına ekranlaşdırdığı “Yarılmış səma” – filminə görə tanıyırlar. Bertaluççi özü onun haqqında deyirdi: “Təəssüf ki, geniş kütlələr adətən qavranılması xüsusilə çətin olan və buna görə də ən yaxşı hesab edilən böyük yazıçıları gec tanıyır. Mənim filmimdən sonra Boulzun kitabları təkcə İtaliyada deyil bütün dünyada bestsellerə çevrildi. Ola bilsin, geniş kütlələr Boulzu filmin sayəsində kəşf etdi, lakin bu heç də onun böyük yazıçı olduğunu göstərməz. Publikanın qarşısında uğur qazanmaq heç vaxt böyüklüyün göstəricisi ola bilməz”...

MARJO PUZO

(1920 - 1999)

Görkəmli Amerika yazıçısı (italyan əsilli) Mario Puzo dünya ədəbiyyatı tarixinə tənqidçi, ssenarist və belletrist kimi daxil olmuşdur. Nyu-Yorkda doğulan yazıçı italyan mühacirləri ailəsinə daxil idi. İkinci dünya müharibəsi zamanı ABŞ-da və Şərqi Asiyada, habelə Almaniyada xidmət etmişdir. O, Nyu-Yorkda

Yeni məktəbi qurtardıqdan sonra Kolumbiya universitetində təhsilini davam etdirmişdir. 20 yaşında ikən Nyu-Yorkda və digər xarici ölkələrdə, dövlət müəssisələrində çalışmışdır. 1963-cü ildən etibarən o, ştatdankənar jurnalist kimi və peşəkar filoloq kimi fəaliyyətini davam etdirir.

Yazıcının ilk kitabı "Qaranlıqlar əhatəsində" əsəridir. Bu kitab ilk dəfə 1955-ci ildə çapdan çıxır. Əsərdəki hadisələr müharibədən sonrakı Almaniyanın vəziyyəti ilə əlaqədardır. Əsərin mərkəzində Amerika əsgəri Uolter Moskinin vətənə məhəbbəti və ABŞ-a qayıtması ilə, həmçinin almanəsilli qız Helliyə məhəbbəti dayanır.

Müəllifin bundan sonrakı romanı "Xoşbəxt səhifələr" romanı hesab olunur. ABŞ-da italyan mühacirlərinin ağır həyatına həsr olunmuş bu əsər 1965-ci ildə işıq üzü görmüşdür. Rusiyada isə hər iki kitab 1990-cı ildə çap üzü görür və Mario Puzonun şöhrətinə səbəb olur. Lakin ədibə geniş şöhrət qazandıran 1969-cu ildə nəşr edilmiş "Xaç atası" romanıdır

ki, burda italyan mafiyası, rüşvətxorluğu və qəddar qanunlarla idarə olunan cəmiyyət təsvir edilmişdir. Əsərdə bütün hadisələr demək olar ki, qanqster don Korleonla əlaqədardır. Onun balaca oğlu Maykl professor olmaq istəyir, lakin şərait elə gətirir ki, atasının varisi olur. İkinci Dünya müharibəsindəki döyüslərdə bərkimiş, savadlı Maykl Karleono qüdrətli mafiya başçısına çevrilmişdir. 1970-ci ildə həmin əsər ən çox oxunan romana çevrilir. Həmin əsər 1972-ci ildə kinorejissorlar tərəfindən filmə alınmışdır. Bu romanın ssenarisi də Puzoya aiddir.

Mario Puzo 1999-cu ildə 79 yaşında ikən ürək çatışmazlığından öz şəxsi evində vəfat edir.

Yazıcının ölümündən sonra onun "Omerta" romanı 2000-ci ildə çap olunmuşdur. Sonuncu romanı olan "Ailə" romanı isə yarımçıq qaldığından ədibin dul qalmış arvadı Kerol Cino tərəfindən tamamlanmışdır.

İndi isə Mario Puzonun rus dilinə tərcümə və nəşr edilmiş əsərlərini sadalamaq olar:

"Qaranlıqlar əhatəsində" (1955); "Xoşbəxt səhifələr" (1965); "Münhen yollarında 6 məzar" (1967); "Xaç atası" (1969); "Cahillər ölürlər" (1978); "Siciliyalı" (1984); "Dördüncü Kennedi" (1991); "Sonuncu" (1996); "Omerta" (2000); "Ailə" (2001) və s.

Burada Mario Puzonun "Xaç atası" romanı haqqında və onun qəhrəmanı barədə dediyi bir fikir çox ibrətamizdir: "Oxucular təvəzökarlıqdan uzaq kimi qəbul etməsintlər, lakin romanımda təsvir etdiyim ən layiqli qanqster obrazı yaratmışam..."

Mario Puzonun 1969-cu ildə çap olunmuş "Xaç atası" romanı onu bütün dünyada məşhurlaşdırdı. Əslən Siciliyalı olan Vito Korleone haqqında yazılmış bu roman indiyə kimi də mafiya haqqında ən yaxşı əsər sayılır. Onun balaca oğlu

Maykl professor olmaq istəyir, lakin şərait elə gətirir ki, atasının varisi olur. İkinci dünya müharibəsindəki döyüşlərdə bərkmiş, savadlı Maykl Karleone qüdrətli mafiya başçısına çevrilir.

* * *

Ameriqo Bonasera Nyu-Yorkun üçüncü cinayət məhkəməsinin binasında əyləşib prosesin başlanmasını gözləyirdi; o, qızının namusunu ləkələməyə çalışsan, onu amansızca təhqir edən insanlardan intiqam almaq üçün alışıb yanırıdı.

Kobud sifətli hakim müttəhimlər kürsüsündə oturmuş iki gənci, sanki öz əlləri ilə cəzalandırmağa hazırlaşaraq, qara mantiyasının qollarını çırmaladı. Onun üzünə qəzəb çökmüşdü. Amma bu, saxta qəzəb idi; Ameriqo da bunu hiss etmişdi, lakin eyni zamanda tam dərk edə bilməmişdi.

-Siz doğrudan da, ən axırncı pozğunlarsınız, - hakim sərt səslə dedi.

“Hə, hə, - Ameriqo Bonasera düşündü. – Vəhşidirlər. Heyvandırlar”. Qısaşaclı, üzləri tərtəmiz tərəş edilmiş iki gənc oğlan gözlərini aşağı dikərək, başlarını hörmətlə əydilər.

Hakim davam etdi:

-Siz vəhşi heyvanlar kimi, hərəkət etməsiniz və bəxtiniz gətirib ki, yazıq qızı zorlamamısınız, yoxsa ikinizi də on iki il dustaqlıqda çürüdərdim. – Hakim dayandı, qalın qaşlarının altındakı gözləri acıqlı Ameriqo Bonasera tərəf baxaraq, hiyləgərcəsinə parıldadı, sonra isə qarşısındakı protokollara dikildi. O, sifətini turşudaraq, çiyinlərini çəkdi, guya öz iradəsinin əleyhinə hərəkət edirdi.

-Lakin gəncliyinizi, qüsursuz keçmişinizi və ailələrinizin təmiz reputasiyasını nəzərə alaraq, sizi şərti olaraq üç il müddətinə azadlıqdan məhrum edirəm.